NÄVERLÅDAN FRÅN
Bronsåldern
Lärarhandledning
SÖRMLANDS MUSEUM
En del av
Landstinget Sörmland

SÖRMLANDs MUSEUM

En del av
Landstinget Sörmland

Box 314
611 26 Nyköping
Tel 0155-24 57 00
Fax 0155-28 55 42

Bokning 0155–24 57 02
E-post info.museet@dll.se

www.sormlandsmuseum.se

Näverlådans innehåll

Lärarhandledning

20 st inplastade bilder av hällristningar i Sörmland, röda

50 st inplastade bilder av hällristningar i Bohuslän, grå

2 st inplastade bilder av kläder

2 st inplastade bilder av vapen

29 st inplastade elevkort

Relief av hällristning

Nötvisslor

2 st vinare

Skinnpåse: Stenyxa, *original*

Skinnpåse: Holkyxa av brons, kopia

Skinnpåse: Armband av brons, kopia

Skinnpåse: Malsten, *original*

Tygstycke

Bronsåldershällen

CD…

Fornnordiska klanger, *Musica Sveciae, 1991*

Böcker…

Sten- och bronsålderns ABC. *Statens Historiska Museum, 1991.*

Solvagnen, *Börje Isakson, 2002*

Första boken om bronsåldern, *Cecilia Lidström Holmberg, 1999*

Den gröna musiken, *Cajsa S Lundh, 2003*

Kontrollera att allt finns med i Näverlådan innan du lämnar den ifrån dig!

Till läraren

Bronsåldern avlöser stenåldern runt år 1 800 f Kr. Den pågår sedan till ca 500 f Kr, då den övergår i järnålder. Som bronsålder betecknas den period av forntiden då brons var det förnämsta materialet till vapen och smycken.

Hällristningarna tillhör de viktigaste och mest fascinerande lämningarna från bronsåldern. Idag är de ofta ifyllda med röd eller vit färg för att vi ska kunna se dem bättre. Om de var målade på bronsåldern vet vi inte. Många tolkningar har gjorts av vad hällristningarna föreställer och vad de berättar, men ingen kan säkert veta vem som gjorde dem, till vem eller varför.

Innehållet i Näverlådan från bronsåldern baseras på bilder utan definitiva tolkningar. Bilderna och deras detaljer kan berätta om bronsålderns människor och genom att diskutera och fantisera kan man hitta sina egna tolkningar av dem.

Det finns inga förvaringslådor bevarade från bronsåldern förutom ekkistor som använts för begravning. Antagligen beror detta på att lådor var tillverkade av organiskt material som inte har bevarats till våra dagar. När inlandsisen smält börjar det växa upp en allt tätare skog, bestående av bl a björk. Björknävern erbjöd människorna ett material som kunde isolera deras bostäder mot kylan och fukten i marken, men också ett material att göra korgar, bärkontar eller andra förvaringskärl av. Kanske såg lådorna ut ungefär som vår näverlåda. Den är tillverkad av helnäver, d v s stora flak, som är hopsydda med björkrot. Näverlådan är tillverkad av Anna Hansson i Lycksele.

Näverlådan från bronsåldern kan användas på flera sätt i undervisningen och det är givetvis upp till läraren att välja hur. Här ges några användningstips som kan utnyttjas helt eller delvis. De presenteras under rubrikerna:

- Vad ser ni i hällristningarna?
- Att tolka hällristningarna
- Att besöka en hällristning
- Känn på bronsåldern
- Bronsålderns kläder

De inramade texterna är riktade till eleverna och kan kopieras för att användas i deras arbete. De finns därför också bifogade som separata inplastade kort. Övrig text är kompletterande information och idéer riktade till läraren.

Kontrollera att allt finns med i Näverlådan innan du lämnar den ifrån dig!

Vad ser ni i hällristningarna?

Låt eleverna titta på alla bilderna av hällristningar.
(Bilderna på röd bakgrund är från Sörmland, de på grå bakgrund från Bohuslän.)
De kan också känna på trärelieferna med händerna och uppleva hur en hällristning är formad.

Nedan finns ett antal teman föreslagna att arbeta med i mindre grupper. Till varje tema finns ett elevkort med fyra frågor att söka svar på. Observera att abstraktionsnivån, och därmed också svårighetsgraden, på frågorna varierar.

Frågornas svar kan sökas i bilderna som säkert också ger upphov till flera frågor. Redovisning av gruppernas idéer och undringar kan ske i storgrupp eller i tvärgrupp. Genom att diskutera frågorna, bilderna och gruppernas tolkningar av dessa kan eleverna göra sig egna föreställningar om livet på bronsåldern.

Båtar

1 Vilka olika slags båtar ser du?

2 Hur tror du att båtarna drevs framåt?

3 Finns det människor i båtarna?

4 Vad gör människorna i båtarna?

Jakt och fiske

1 Vilka djur jagas?

2 Hur jagar man djuren?

3 Vad har man till sin hjälp förutom vapen?

4 Hur ser du att människorna fiskar?

Människor

1 Ser du några människor?

2 Ser du om det är män, kvinnor eller barn? Hur?

3 Vad sysslar människorna med?

4 Har de några saker eller redskap?

Vapen

1 Vilka slags vapen ser du?

2 Vad används vapnen till?

3 Hur ser sköldarna ut?

4 Leta reda på en stridsscen. Beskriv vad som händer.

Jordbruk

1 På vilket sätt arbetar människorna med jordbruk?

2 Vilka djur har de till hjälp?

3 Vilka redskap använder människorna?

4 Ser du några fordon?

Djur

1 Vilka djur ser du?

2 Vilka tama djur ser du?

3 Märks det vilka djur människorna hade nytta av?

4 Märks det vilka djur människorna var rädda för?

Nöjen

1 Kan du se vad människorna gjorde för att ha roligt?

2 Ser du någon bild som innehåller lek?

3 Vad tror du att de leker? Berätta!

4 Prova att leka samma lek!

Musik och andra ljud

1 Kan du se några instrument?

2 Hur och av vilka kan dessa instrument ha använts?

3 Vilka ljud tror du hördes på bronsåldern?

4 Försök att härma bronsålderns ljud!

Cirkelformer och skålgropar

1 Kan du se olika typer av runda former?

2 Förekommer de ensamma eller ihop med andra bilder?

3 Vad tror du att de olika formerna kan betyda?

4 Varför tror du att det finns så många cirklar?

Hällristningar i Sörmland och Bohuslän

1 Finns det några skillnader/likheter i motiven från de två platserna?

2 Vilka bilder verkar vara vanligast i Sörmland?

3 Vilka bilder verkar vara vanligast i Bohuslän?

4 Varför är det så tror du?

Att tolka hällristningarna

Många har försökt hitta förklaringar till hällristningarna och gissat vad de föreställer. Somliga tror att det var själva knackandet i sig som var det viktiga, snarare än motiven. Många tror att ristningarna har med bronsåldersmänniskornas religion att göra och att bilderna föreställer gudar och djur ur deras myter. Andra tror att bilderna visar olika skeenden i människans liv.

Nedan följer korta beskrivningar av några av de vanligaste tolkningarna. Dessa kan kopieras och läsas av eleverna själva som då kan fördjupa sig i samma tema som tidigare. Informationen kan också förmedlas muntligen till eleverna av läraren.

Hällristningarna i Sörmland är ofta mer svårtolkade än de i Bohuslän. Därför ges några specifika exempel från Sörmland.

I samband med temat som behandlar bronsålderns ljud går det bra att prova nötvisslor och vinare. Fördjupa er gärna i häftet Den gröna musiken och prova att göra era egna bronsåldersinstrument. Lyssna också på skivan med musik från bronsåldern!

Båtar

På bronsåldern var vattnet i floder och hav den bekvämaste färdvägen. Vattnet förenade människor som bodde på olika platser. Båtar var därför nödvändiga.

Skeppet kan vara en symbol för människans resa genom livet.

Solens gång över himlavalvet kan symboliseras av en båtfärd.

Ibland finns en besättning i båtarna, markerad som streck eller mer detaljerade människor. Andra båtar ser tomma ut. Ibland kan man se fiskande människor i båtarna.

- I Sörmland finns skepp avbildade vid Ullevi, Bergatuna, Karlberg och Lundby. I Gåsinge finns ett skepp som är tre meter långt.

Jakt och fiske

Jakt och fiske var viktigt för bronsålderns människor. De jagade hjort, älg, ren, björn och vildsvin för att få mat och kläder. På hällristningarna kan man se att man t ex använde spjut och pilbågar som jaktvapen och att man hade jakthundar till sin hjälp.

Jaktscener är vanligare i Bohuslän och i norra Sverige än i Sörmland. Kanske fanns det fler djur att jaga där.

Människor

Människor avbildas mer eller mindre detaljerat på hällristningarna, ibland nästan bara som streckgubbar.

Armarna avbildas ofta mycket långa och händerna mycket stora, kanske för att man tyckte de var viktiga kroppsdelar. En annan kroppsdel som brukar betonas är vaderna. Det kanske var viktigt att ha starka ben.

Kvinnor brukar avbildas med håret i hästsvans och män med snopp. Männen har ofta uppsträckta händer eller bär vapen.

Fotsulor är ett vanligt motiv. De är avbildade två och två, som om någon hoppat jämfota. Ibland syns sandalremmar på fötterna och det händer att tårna är avbildade. Hällristningsbilderna utnyttjar antagligen tecken och symboler för att visa något gudomligt. Fotsulor kan symbolisera en hel gud.

- I Sörmland finns människor avbildade som streck i skeppen. Det finns också fotsulor vid Ullevi och Karlberg.

Vapen

Vapen som visas på hällristningsbilderna är t ex yxor, svärd, dolkar, pilbågar och spjut.

Yxorna är ibland avbildade i händerna på människor, men ibland är de avbildade helt ensamma.

- I Bergatuna finns en yxa avbildad.

Jordbruk

Även om jakt och fiske fortfarande hade stor betydelse under bronsåldern så blev jordbruk och boskapsskötsel allt viktigare. Människorna byggde hus i byar.

Att man kunde plöja jorden med ett dragdjur och ett årder syns i hällristningarna. (Ett årder är en föregångare till en plog.)

Bilden av ett hjul symboliserar antagligen en hel vagn. Kanske avbildade man en vagn tillhörande en gud som man ville blidka eller hylla. Säkert är att man avbildade en sådan vagn som man med egna ögon hade sett, en sådan som man själv använde.

Djur

Djur som kor, oxar, svin och hundar hölls som tamdjur och finns avbildade på hällristningar.

Under bronsåldern började människorna också hålla tamhästar, vilket visar sig i bilderna.

Långbenta fåglar, kanske tranor eller storkar, samt ormar finns också med.

- Vid Ullevi finns 2 st djurfigurer, men det är svårt att se vilka djur det är.
- Kan det vara en hund man ser i skeppet från Lundby, Vagnhärad?

Nöjen

Bronsåldersmänniskorna tyckte säkert om att roa sig och ha roligt tillsammans.

Säkert hade de fester där de dansade och njöt av musik. Det finns instrument avbildade i hällristningarna och kanske dansade människorna till musiken de spelade.

Barnen lekte med varandra och på hällristningarna kan man också se att människorna hade hundar som sällskapsdjur att leka med.

Musik och andra ljud

Vilka ljud hördes på bronsåldern? Vissa ljud kan vi lätt föreställa oss genom att titta på hällristningsbilderna. Jakten, fisket, djuren, hjulen, allt lät på sitt speciella vis.

Dessutom måste knackandet av hällristningarna ha låtit på ett speciellt sätt. Stenen och berget är eviga. Därför kan de ha betytt något magiskt. Att hugga i berg och knacka på stenhällar kan ha varit ett sätt att komma i kontakt med gudar.

Människorna på bronsåldern tillverkade också sina egna instrument. Med naturmaterial som snäckor, stenar och ben kunde man framställa rasslande ljud. Man gjorde också trummor, pipor och flöjter.

Med föremål av brons kunde man göra andra ljud, t ex en ny typ av rasslande. Även blåsinstrument och trummor tillverkades av brons. Hällristningar visar t ex människor som blåser i stora lurar. I Danmark har man hittat liknande lurar i mossar och sjöar, där man tror att de offrats till gudarna. Musik verkar ha haft stor betydelse i forntidens magiska värld.

- I Björnlunda finns en sten med runda skålgropar på som har en fin klang när man slår på den. Kanske var det just därför att man tyckte om ljudet som man valde att knacka in skålgropar där.

Cirkelformer och skålgropar

Stora och små cirklar är vanliga på hällristningar.

Under bronsåldern levde man nära jorden och naturen. Naturens eviga kretslopp med födelse, liv, död och återfödelse var viktigt. Man trodde att solen var den kraft som gjorde att kretsloppet aldrig tog slut. Solen avbildades som en cirkel.

Skålgropar är runda urknackningar i stenen. De är ungefär 5 cm breda och 1 cm djupa. De förekommer ensamma eller i hundratal på stenblock och hällar. De har tolkats som symboler för födelse och liv.

- Vid Ullevi finns 39 st skålgropar placerade i en lång sluttande ränna, där vatten kan ledas från grop till grop.
- I Björnlunda finns skålgropar huggna i en sten. När man slår på stenen ger den från sig ett klingande läte. Kanske var det därför man knackade in skålgroparna just på den här stenen, själva knackandet och dess ljud var det viktiga.
- Vid Åker finns en stor mängd skålgropar.
- I Lundby, Vagnhärad, finns rester av en eld från bronsåldern intill en hällristning med skålgropar. Kanske kan det ha varit en offerplats där man bad till gudar.

Hällristningar i Sörmland och i Bohuslän

I Sörmland finns det inte lika många olika motiv på hällarna som det gör i Bohuslän. Ingenstans i Sverige finns det så många människor avbildade som där.

Skepp är det vanligaste motivet i Sörmland, följt av cirklar, hjulkors, fotsulor och yxor. Några scener med djur och människor har också hittats i Sörmland, men inga jordbruksscener. I Bohuslän, däremot, är människor, djur och jordbruk vanliga motiv.

Även platserna för hällristningarna skiljer sig åt. De flesta hällristningarna i Sörmland finns på berghällar och på stora stenblock som låg nära vatten eller sankmarker under bronsåldern. I Bohuslän finns de även intill vad man antar har varit öppet jordbrukslandskap. Kanske tyder allt detta på att jordbruket var viktigare i Bohuslän, medan handelskontakter via vattenvägar hade större betydelse i Sörmland. Brons och andra varor transporterades på vattnet.

- Vid Släbro finns ett gåtfullt motiv som är helt unikt. Det är ramfigurer som inte finns på någon annan plats och därför är extra svåra att tolka. Ramfigurerna liknar skalbaggar med mönster på ryggen. Kanske föreställer de människor iklädda mönstrade mantlar som sträcker upp armarna och ber.
  Det ovanliga motivet kan tyda på att man hade kontakt med platser långt borta. Just vid Släbro kanske man träffades och bytte varor med varandra. Säkert passade man då också på att ha fest och att tillbe sina gudar

Att besöka en hällristning

Då man besöker en hällristning tillsammans med sina elever finns det några saker som är viktiga att tänka på och att informera eleverna om.
Följande text finns som elevkort. Kopiera gärna och läs tillsammans!

Om du besöker en hällristning

Tänk på att hällristningarna är 3 000 år gamla. De lär oss mycket om hur man levde för så länge sedan. Även framtidens människor kommer att kunna lära mycket av dem. Därför är det viktigt att hällristningarna finns kvar och att vi är rädda om dem. Var alltid försiktig när du besöker en hällristning.

- Sitt bredvid ristningen istället för att gå på hällen där ristningen är.
- Känn lätt med handen efter fördjupningarna.
- Bästa tiden att besöka en hällristning är på eftermiddagen eller kvällen, när solen står lågt på himlen och visar ristningarna i släpljus. Då syns de allra bäst. Du kan också åstadkomma släpljus genom att lysa med en ficklampa från sidan på hällristningen.
- Vårda hällristningen genom att se till att det inte ligger skräp vid den. Men plocka inte bort några stenar, de kanske tillhör fornlämningen.
- Om du besöker hällristningen flera gånger och upptäcker att den skadats nyligen bör du informera länstyrelsen.

Alla fornlämningar är skyddade av Kulturminneslagen. Det är förbjudet att skada hällristningar och att täcka över dem. Den som bryter mot lagen riskerar upp till två års fängelse. Också okända fornlämningar är skyddade av Kulturminneslagen. Om man hittar en ny hällristning är man skyldig att anmäla det till länsstyrelsen. Kulturminneslagen finns för att vi ska kunna spara så mycket som möjligt av våra fornlämningar för framtiden.

Känn på bronsåldern

Några av de teman som studerats genom hällristningsbilderna kan få ytterligare en dimension genom föremål från bronsåldern, som finns i lådan. (Dessa kompletteras även med bilder.)

viktigt!

Två av föremålen, malstenen och stenyxan, är fynd från Sörmland, lånade ur Sörmlands Museums samlingar. De är originalföremål från bronsåldern, vilket innebär att de är flera tusen år gamla. Det är därför extra viktigt att vara försiktig med dem. Då kommer de att finnas kvar även i framtiden.

Den som hanterar föremålen ska tvätta händerna och torka dem ordentligt först!

Dessa äkta föremål från bronsåldern ger direktkontakt med människorna som levde för flera tusen år sedan. Det kan ge känslomässiga upplevelser som sätter tydliga spår i minnet hos eleverna och inspirerar dem till att ytterligare försöka förstå och lära av en avlägsen tid.

Låt eleverna hålla i föremålen och diskutera dem utifrån de nedan föreslagna frågeställningarna. Fördjupa er sedan genom att läsa mer om dem. Samtliga frågeställningar och textrutor finns som elevkort och kan kopieras och delas ut till elevgrupper.

Titta och känn försiktigt på föremålet! Besvara följande frågor:

1. Vad kan föremålet ha använts till?
2. Är föremålet mer slitet på något ställe? Varför?
3. Hur kan föremålet ha sett ut när det användes?
4. Saknas någon del av föremålet tror du?
5. Kan du se ett liknande föremål på någon hällristningsbild?
6. Vad använder vi idag istället för ett sådant här föremål?

Jordbruk – en malsten

Detta är ett originalföremål från bronsåldern! Hantera det varsamt och se till att du är ren och torr om händerna!

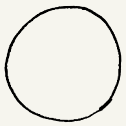

Under bronsåldern blev jordbruket ett allt viktigare sätt att försörja sig. Man odlade korn, hirs, havre och vete.

För att mala säden till mjöl använde man en malsten. Den kunde vara rund eller oval. Den användes tillsammans med en större plattare sten med en yta som med tiden blev urgröpt nästan som en skål.

Säden maldes till mjöl när malstenen drevs fram och tillbaka mot den större stenen. Mjölet användes sedan till gröt, bröd och öl.

Den här malstenen är ca 3 000 år gammal. Det syns att den har använts många gånger eftersom den har blivit alldeles slät.

Många malstenar har påträffats i bronsålderns gravar. Kanske har de placerats där som symboler för fruktbarhet och liv.

Än idag kallar vi skålgropar för älvkvarnar, eftersom människor länge har trott att älvor varit där med sina malstenar.

Vapen – en stenyxa

Detta är ett originalföremål från bronsåldern! Hantera det varsamt och se till att du är ren och torr om händerna!

Under stenåldern var sten ett viktigt material, det hörs på namnet. Men sten fortsatte att vara ett nästan lika viktigt material också under bronsåldern.

Den här stenyxan är ca 3 000 år gammal. I hålet stack man i ett skaft att hålla i.

Stenyxor användes som arbetsredskap i jordbruket. De användes också som vapen när man jagade. Yxorna kunde också fungera som ett tecken på styrka.

Vapen – en holkyxa av brons

Sten som t ex flinta eller kvarts användes fortfarande under bronsåldern, bl a till att slå eld. Men samtidigt blev brons ett allt vanligare material. Brons är en blandning av koppar och tenn. Varken koppar eller tenn fanns i Skandinavien utan importerades söderifrån, antagligen i utbyte mot pälsar och hudar. Man importerade också färdiga föremål av brons, t ex spjutspetsar och yxor. De var små och opraktiska men visade att ägaren var rik och mäktig.

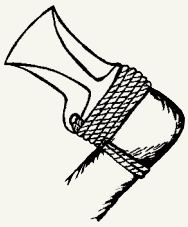

Den här holkyxan ser ut precis som holkyxorna såg ut på bronsåldern för ca 3 000 år sedan. Den är ganska liten eftersom brons var dyrbart och man behövde spara på materialet. Holkyxan är ihålig för att den ska kunna träs på ett böjt träskaft. En liten ögla på yxan gör att den kan knytas fast på skaftet med ett snöre, så att den inte lossnar.

Det fanns också riktigt stora yxor som man kan se på hällristningarna. De var opraktiska att använda och var säkert mest till prydnad vid ceremonier eller fester. I Skogstorp utanför Eskilstuna har man hittat två sådana yxor. (De finns avbildade i Näverlådan.)

En bonde i Svärta utanför Nyköping hittade ett svärd av brons i sin åker. Det hade ett fint dekorerat handtag. (Svärdet finns avbildat i Näverlådan.)

Smycken – ett armband av brons

Man importerade inte bara metall, utan också själva kunskapen att gjuta föremål av metall. De nordiska bronsgjutarna blev till slut mycket skickliga på att gjuta och dekorera bronsföremål. Bronset smältes i små deglar av lera i smältugnar och göts sedan i gjutformar av sten eller bränd lera.

En del av bronsålderns kvinnor hade råd att göra sig fina med smycken av brons. De bar ringar, armband och hårspännen. Nålar av olika slag höll kläder och hår på plats. Kvinnorna bar också dekorationsplattor framtill på bältet. Mot slutet av bronsåldern kunde smyckena vara så stora och tunga att de måste ha varit mycket obekväma att bära.

De finaste metallföremålen, vapnen och smyckena, hittas nästan enbart i gravar eller som offergåvor. Människorna kanske offrade det finaste de hade till den gud de önskade sig något av.

Ett likadant armband som det här grävdes ner som offergåva för 3-4000 år sedan.

Bronsålderns kläder

Det är inte så vanligt att man hittar kläder från bronsåldern. I Danmark har man hittat kläder i påkostade gravar där rika människor begravts iklädda sina finaste kläder. Därför vet man väldigt lite om hur människor klädde sig till vardags och om skillnaden mellan rikas och fattigas klädsel.

I lådan finns inplastade blad som visar hur kläder kan ha sett ut på bronsåldern. De kan kopieras och användas i undervisningen. Eleverna kan färglägga dem och även klippa ut dem och tillverka pappersdockor av dem.

Låt eleverna titta på bilderna av bronsåldersklädern och diskutera dem utifrån de nedan föreslagna frågeställningarna.

Fördjupa er sedan genom att läsa mer om kläderna. I texterna finns beskrivningar av hur män och kvinnor klädde sig i fyrkantiga tygstycken som de svepte omkring sig på olika sätt. Eleverna kan prova med tygstycket som finns i lådan.

Titta på bilden med kläder från bronsåldern! Försök att besvara följande frågor:

1. Vem kan ha använt dessa kläder?
2. Vad var praktiskt/opraktiskt med bronsålderns kläder?
3. Varför tror du att män och kvinnor klädde sig olika?
4. Hur är det nu?

Kvinnornas kläder

De kläder från bronsåldern som hittats i gravar är sydda av grova värmande ylletyger. Ofta är de ihopsydda av små bitar tyg, eftersom ylletyg var så dyrbart att man ville ta till vara alla bitar man hade. Kläderna som hittats i gravar har blivit bruna efter tusentals år. Troligen var de på bronsåldern färgade i olika färger.

Kvinnorna på bronsåldern kunde bära snörkjolar (1), korta kjolar av snören med ett band i midjan. Ibland satt de lösa ändarna ihop nedtill med en snodd. Rika kvinnor kunde ha små bronsrör dinglande längst ner på varje snöre så att det klirrade när de rörde sig. Till kjolen hade kvinnorna en blus av ylle, som ibland kunde vara broderad.

Ett annat sätt att klä sig var att bära ett stort fyrkantigt tygstycke av ylle lindat kring kroppen som en klänning (3). Tyget hölls uppe genom att en flik veks in i brösthöjd och genom ett bälte i midjan. Detta stora tygstycke kunde också bäras som en lång kjol (2).

Kvinnorna hade långt hår som flätades och hölls på plats av pannband eller hårnät.

En del av bronsålderns kvinnor hade råd att göra sig extra fina med smycken gjorda av brons. De kunde bära ringar, armband och hårspännen.

Nålar av olika slag användes för att hålla kläderna och håret på plats. En fibula t ex är en sorts vackert dekorerad säkerhetsnål. Kvinnorna bar också dekorationsplattor framtill på bältet. Om de var spetsiga kallades de för tutuli (1). På ryggen kunde kvinnorna ha hängkärl som fungerade både som smycke och som förvaring av små saker, likt handväskor.

Med tiden blev smyckena allt mer dekorerade och mot slutet av bronsåldern kunde de vara så stora och tunga att de måste ha varit mycket obekväma att bära.

Barnen på bronsåldern bar antagligen enkelt sydda dräkter. När de var runt 10 år gamla började de bära likadana kläder som de vuxna.

1 2 3

Männens kläder

De kläder från bronsåldern som hittats i gravar är sydda av grova värmande ylletyger. Ofta är de ihopsydda av små tygbitar. Ylletyg var så dyrbart att man ville ta till vara alla bitar man hade. Kläderna som hittats i gravar har blivit bruna efter tusentals år. Troligen var de på bronsåldern färgade i andra färger.

Männen bar antingen ländkläden (1), en sorts kjolar som hölls uppe med ett bälte om midjan, eller livkläden (2) som sveptes runt kroppen och fästes över ena axeln med ett band. Över detta bar de mantlar som kunde hållas ihop med läderband.

Männen hade också mössa på huvudet. De hade inga byxor, men om det behövdes kunde de linda benen med tyg. På fötterna hade bronsålderns människor sandaler eller mockasiner av skinn, men en stor del av året kunde de också gå barfota.

En del av bronsålderns män hade råd att göra sig extra fina med smycken gjorda av brons. Männen kunde bära armband eller armspiraler och spännen som höll ihop t ex manteln.

Barnen på bronsåldern började bära likadana kläder som de vuxna när de var runt 10 år gamla. Innan dess bar de antagligen enkelt sydda dräkter.

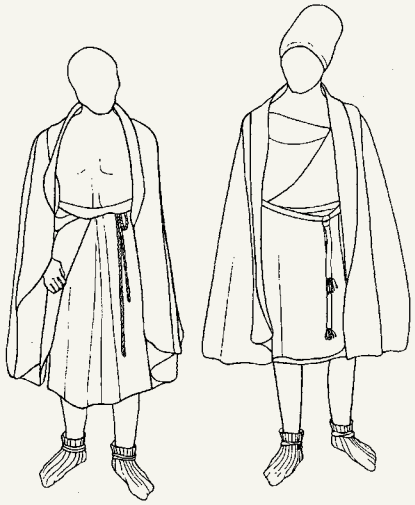

1 2

Symboler och bilder idag och under bronsåldern

Idag omges vi av bilder och textmeddelanden. Symboler är en del av vår vardag och ingenting som vi direkt funderar över. Bilderna och symbolerna påverkar oss dock på olika sätt genom att vi omedvetet gör vissa val t.ex. väljer en särskild produkt framför en annan när vi handlar (ex. ”svanenmärkt” och ”kravmärkt”).

I trafiken finns mängder av skyltar med symboler som vägleder oss. Vissa är universella medan andra är framtagna för lokala behov. Här i Norden behövs t.ex. inga varningsskyltar för krokodiler men däremot finns varningsskyltar för utter!

Även under bronsåldern var bildspråket viktigt. Hällristningarna visar mängder av bilder och situationer som vi idag känner till. Men, mycket av bildspråket har gått förlorat. Vad vissa bilder betyder eller står för får vi bara försöka gissa oss till (ex. ramfigurerna på Släbroristningarna).

Finn fem fel!

På vepan finns symboler från bronsåldern men också några från vår tid. Med utgångspunkt från den kan ni prata om:

- vilka symboler som är från bronsåldern respektive från vår tid
- om det finns bra och dåliga symboler
- hur nya symboler blir till
- om det finns symboler som vi kanske behöver men som inte är gjorda ännu

Låt eleverna prova att rita egna symboler och beskriva i text vad de betyder. Gör sedan en egen hällristning med elevernas teckningar på ett stort papper!

Länkar

www.historiska.se/historia/bronsaldern
Historiska museets information om bronsåldern

www.vitlyckemuseum.se
Vitlycke museum, Bohuslän

www.ts.skane.se/tid/bronsaaldern
Berättelser och faktatexter om bronsåldern

www.forntidateknik.z.se
Institutet för forntida teknik. Inspiration för lärare

Boktips

Gräv efter spår. Laura Trenter, 2001
Forntiden runt hörnet. Jonathan Lindström, Sofi Hjort, 1998